

REGERINGSKANSLIET

Makedonien (117)

39

Utrikesdepartementet

De Mänskliga Rättigheterna i Makedonien

Sammanfattning:

Trots närmare 10 år av självständighet har den offentliga administrationen långt kvar till västeuropeisk standard. Lagstiftning och rättsväsende är undermåligt. Skolväsendet behöver moderniseras. Arbetslösheten är hög och inkomsterna låga. Korruptionen är utbredd.

De senaste åren har flera oberoende tidningar, TV- och radiostationer startat. De spelar nu en dominerande roll i informationsutbudet.

Spänningarna mellan majoritetsbefolkningen makedonier och den största minoriteten etniska albaner ledde förra året till en väpnad konflikt som drabbade landet hårt inom samtliga sektorer.

Konflikten har inneburit att avståndet mellan de två största folkgrupperna har ökat ytterligare. Man lever i princip helt skilda från varandra i samhället och under olika livsbetingelser. Etniskt betingat våld som tidigare varit sällsynt har sedan konflikten förekommit i en ökad utsträckning.

Flyktingsituationen är under kontroll. Regeringen har ett fungerande samarbete med UNHCR.

Våld mot kvinnor i hemmet är vanligt men det saknas mekanismer för stöd till kvinnan. Trafficking ett stort problem där myndigheter samarbetar utmärkt med internationella organisationer.

Ekonomi är i ett närmast katastrofalt skick. Förhoppningsvis kan den nya regeringen sluta ett avtal med IMF i början av 2003 vilket skulle öppna vägen för makroekonomiska biståndsinsatser.

Att balansera den etniska frågan och att reformera administrationen kommer att vara avgörande för en fredlig och ekonomisk utveckling i Makedonien.

Inledning

Makedonien (i multilaterala sammanhang "the Former Yugoslav Republic of Macedonia", FYROM) bröt sig ur det forna Jugoslavien år 1992. Till skillnad från flera andra länder i västra Balkan lyckades man länge hålla sig borta från väpnade konflikter. I slutet av februari 2001 inledde emellertid etniskt albanska väpnade grupper, sedermera under beteckningen National Liberation Army

(NLA), ett uppror som startade i norr, strax innanför gränsen mot Kosovo och som snabbt spred sig till andra delar av landet.

Upproret leddes till en början av en liten grupp individer av vilka de flesta var bosatta i Kosovo men med tiden anslöt sig ett stort antal etniska albaner från de berörda områdena i Makedonien. I augusti förhandlades i staden Ohrid en fredsöverenskommelse fram med hjälp av EU, USA och NATO. Då kontrollerade NLA ett område i den norra delen av landet som omfattande över 130 byar. NLA upplöstes formellt i slutet av september 2001.

Sedan dess har omfattande ändringar gjorts i såväl landets författning, framförallt i de delar som behandlar albanernas ställning och användandet av det albanska språket, som i ett stort antal andra lagar och en omfattande decentraliseringsprocess har påbörjats.

Under vintern 2001-02 har lokal polis åter börjat patrullera i det f.d. konfliktområdet och förhållandena har på de flesta håll börjat att normaliseras. Fortfarande är emellertid stora delar av landet rent faktiskt utanför myndigheternas kontroll. Dessa områden är så gott som undantagslöst till större delen bebodda av etniska albaner.

Den 15 september 2002 hölls allmänna val till parlamentet, denna gång utan några allvarigare incidenter. En ny regering utsågs av parlamentet den 31 oktober.

Ratificeringsläget

Med undantag för "The Charter on Minority Languages" har Makedonien ratificerat samtliga internationella konventioner av relevans för mänskliga rättigheter, även den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. I de allra flesta fall saknas emellertid en relevant inhemsk lagstiftning till stöd för de internationella dokumenten.

Respekt för rätten till liv och kroppslig integritet

Innan den väpnade konflikten bröt ut förekom knappast alls politiska mord eller avrättningar. Däremot användes ofta fysiskt våld inklusive skjutvapen ibland som påtryckningsmedel mot enskilda politiker och även i samband med lokalvalen år 2000. Det har även genom åren funnits frekventa påståenden om polistrakasserier och polisövergrepp mot i synnerhet etniska minoriteter. Att misshandla gripna personer är en del i "normalt polisarbete", som en representant för en MR-organisation uttryckte det.

Sedan februari 2001 är förhållandena annorlunda. Under den väpnade konflikten ökade MR-relaterade incidenter kraftigt. Organisationen "Human Rights Watch" (HRW) som under förra året undersökte flera fall av övergrepp har kallat polisövergreppen i Makedonien för "endemiska". Den albanska delen av befolkningen har varit särskilt utsatt. NLA:s i några fall spektakulära angrepp på makedonska säkerhetsstyrkor har verkat som extra bränsle för såväl polis- som allmänt våld mot etniska albaner.

Det finns flera fall av övervåld mot albaner som polisen hävdar varit civilklädda "terrorister" dvs medlemmar i NLA. I det mest uppmärksammade

fallet, som för övrigt utreds av ICTY, genomförde makedonska säkerhetsstyrkor en attack mot byn Ljuboten varvid ett 10-tal personer dödades, hus förstördes och hundratal män arresterades och misshandlades grovt. Enligt lokala media fanns inrikesministern på plats under hela operationen.

En annan uppmärksam och av HRW dokumenterad händelse under år 2001 inträffade på sjukhuset i centrala Skopje när fyra etniska albaner kom för att hämta en äldre släkting som genomgått dialysbehandling. Polisen vid infarten till sjukhuset uppgav sig ha funnit en patron i bagageutrymmet på den bil albanerna färdades i vilket blev signalen till flera timmars grov misshandel. Detta ägde rum först ute på gatan påhejad av en folkmassa, sedan inne på sjukhuset och slutligen på en polisstation. En av de fyra dog.

I inget känt fall av polisvåld har åklagaren ens bemödat sig om att starta en förundersökning.

Sedan fredsavtalet slöts har situationen förbättrats, men den är långtifrån bra. Polisbrutaliteten fortsätter och de drabbade är i princip rättslösa. Poliser åtnjuter i praktiken straffrihet.

Innan konflikten bröt ut hade insatser fortlöpande gjorts för att förbättra polisväsendets funktion. Utbildningsinsatser har skett i regi av bl. a. Europarådet och OSSE. I fredsavtalet från Ohrid finns en integrering av minoritetspoliser reglerad. Målet är 500 minoritetspoliser sommaren 2002 och ytterligare 500 påföljande sommar. Utbildningen pågår för fullt under OSSE:s ledning. De första 500 har lämnat polisskolan som planerat.

Efter bl. a. påtryckningar från det internationella samfundet inrättades i juli 1997 en ombudsman till försvar för medborgarnas konstitutionella och lagliga rättigheter. Förhoppningarna var stora att denne skulle kunna driva fall där enskilda människors rättigheter åsidosatts. Tyvärr har dessa höga förväntningar inte infriats. Bedömare anser att ombudsmannen hittills varit alltför passiv i sin roll.

Dödsstraffet är avskaffat i Makedonien.

Rättssäkerhet

Rättssystemet bär fortfarande spår från "den gamla tiden". Någon rättsreform har inte genomförts under de 10 år landet varit självständigt.

Polisen har rätt att hålla personer i förvar utan domstolsbeslut i högst 24 timmar och personen har rätt att omedelbart kontakta en advokat. Ofta bryter emellertid polisen mot dessa bestämmelser. Trots att det numera är förbjudet förekommer att personer "inbjuds" till sk "informativa samtal" vilket i praktiken är ett förhör. Detta sätt att varna en person har under året använts inte bara på misstänkta brottslingar och terrorister utan också uppenbarligen för att misstänkliggöra politiskt misshagliga personer och mot media.

Domstolarna är formellt självständiga från staten men generellt sett av låg kvalitet. Domarna, som utses av parlamentet och uppbär sitt ämbete på livstid, har t. ex. i underrätterna en månadsinkomst i samma nivå som en bussförare. Detta gör dem öppna för korruption vilket är utbrett inom rättssystemet.

Arbetsförhållandena för domarna är dessutom mycket torftiga. Politiskt motiverade domstolsbeslut liksom mutor, förekommer ofta. De som har politiska kontakter och pengar vinner oftast sina mål.

Det saknas fungerande mekanismer för att verkställa domar i civilmål. Den som mot förmodan således skulle lyckas vinna i domstol mot en större och mäktigare kontrahent saknar således möjlighet att fullfölja domslutet.

Även lagstiftningen är av låg kvalitet. Genomgående saknas tydliga definitioner av begrepp och den är i många fall kontradiktorisk vilket skapar osäkerhet om vad som egentligen gäller.

Förhållandena för frihetsberövade är svåra, i synnerhet för de som sitter häktade. Enligt uppgift är maten till de intagna i fängelser budgeterad till endast 1 USD/dag vilket inte täcker behoven. Ofta blandas underåriga med rutinerade kriminella. Ansvariga myndigheter har ofta goda intentioner men saknar ekonomiska medel. ODIHR har ett program som syftar till att förbättra förhållandena i fängelserna.

Yttrande- och mediafrihet

Censur är förbjudet enligt författningen och generellt sett respekterar myndigheterna mediafriheten. Med tanke på landets litenhet, endast ca 2 miljoner invånare, finns en förvånansvärd mångfald inom mediasektorn. Det finns ett flertal privata såväl tidningar som TV- och radiostationer som samsas om utrymmet med de resursstarkare sk public service företagen, dvs regeringens mediaorgan.

Det är dock att märka att "privat" inte är det samma som oberoende. De privata mediaföretagen har ofta en stark politisk och etnisk styrning som följer ägarens uppfattning.

Medialandskapet är, med några få och små undantag, etniskt uppdelat i en albanskspråkig och en makedonskspråkig del. Den väpnade konflikten ledde till en etnisk polarisering och nyhetsrapporteringen har sedan dess mer kunnat liknas vid ren propaganda. Den sedan tidigare låga journalistiska kvaliteten har sjunkit ytterligare. Grundlösa påståenden och anklagelser i syfte att förringa den andra etniska gruppen eller det internationella samfundet har blivit snarare regel än undantag.

Den statliga TV-kanalen MTV har en delvis albanskspråkig kanal (MTV 2). Under konflikten tilläts man periodvis inte att sända sina kvällsnyheter p.g.a. konflikter med ägarna (staten) om hur nyheterna presenterats. Detta har nu nästan helt upphört och MTV planerar nu för en multietnisk kanal.

Vad gäller tryckt media är den privata morgontidningen Dnevnik, som startades med bl. a. svenskt stöd från Sida, idag ojämförligt störst. Dnevnik är även den mest oberoende tidningen trots att också den under konflikten i vissa fall gjorde avkall på sitt oberoende. Bland TV-stationerna håller den statliga MTV fortfarande ställningarna men det finns flera privata kanaler som har tagit upp kampen. Den privata TV-stationen A1 anses tillsammans med tidningen Dnevnik vara de media som påverkar människor mest i landet.

De privata mediaföretagen lever i en svårare ekonomisk situation än de statliga vilket minskar konkurrensförmågan. För TV t. ex. fungerar det statliga pressstödet så att den statliga TV-kanalen får ca 75% av pengarna samtidigt som man kan ta in reklamintäkter på i princip samma villkor som de privata. Dessa får dessutom finna sig i att utsättas för trakasserier från myndigheterna såsom strömavbrott under sändning av regeringskritiska inslag, obefogade inspektioner från skatte- och andra myndigheter och kallelse till polisstationen för "informella samtal". Dessutom drar många av de annonsörer som har politiska förankringar helt sonika in sina bidrag om de inte är nöjda med vissa inslag. Detta skapar en slags självcensur.

Ett stort problem är bristen på kompetenta journalister. Kvaliteten på journalistutbildningen är låg.

De politiska institutionerna

Val till parlament och kommuner hålls normalt vart fjärde år medan presidenten väljs för fem år i taget. Valdagen är spridd. Det senaste presidentvalet hölls år 1999 och de senaste lokalvalen 2000. I år hölls val till parlamentet. År 2004 planeras både kommunal- och presidentval. Det finns således täta tillfällen att mäta de politiska stämningarna.

Parlamentet består av 120 platser fördelade mellan 14 partier. De politiska partierna är etniskt homogena och scenen domineras av slav-makedoner och albaner. Även andra etniska minoriteter har emellertid sina partier och i parlamentet finns det en representant för vardera romer, serber och bosnijaker samt två ledamöter som representerar den relativt stora turkiska minoriteten. Partiernas ideologi i övrigt är ofta otydlig. Påfallande ofta har politik varit ett sätt att driva privata ekonomiska intressen snarare än en vilja att göra något för landet. En ny lag som förbjuder parlamentsledamöter att ha andra arbeten vid sidan om sitt förtroendeuppdrag är förhoppningsvis ett steg i rätt riktning.

De första fria valen hölls 1994 och vanns av det reformerade socialistpartiet, numera socialdemokratiska SDSM. I det andra valet 1998 vann det höger-nationalistiska VMRO-DPMNE. Det senaste parlamentsvalet i september 2002, resulterade i en regeringskoalition mellan SDSM och det liberal-demokratiska partiet (LDP) å ena sida och det nya albanska DUI (Democratic Union of Integration, sprunget ur den väpnade albanska kampen) å den andra. Den makedonska regeringen har hittills alltid varit en regeringskoalition som bl. a. innehållit ett albanskt parti.

Såväl valkampanjen som själva genomförandet av lokalvalen 2000, lämnade mycket i övrigt att önska. Våld och grovt valfusk förekom i omfattande utsträckning. Parlamentsvalen 2002 avlöpte emellertid utan några större incidenter.

Rätten till utbildning

Bra utbildning är naturligtvis en grundpelare i byggandet av ett demokratiskt samhälle. Från en MR- och demokratiutgångspunkt kan tyvärr den utbildning som idag ges i grund- och gymnasieskolan inte sägas möta detta behov. I såväl grundskola som gymnasium saknas t. ex. utbildning i samhällskunskap. Eleverna utbildas inte i hur samhället fungerar, medias roll och arbetsvillkor eller mänskliga rättigheter i vid mening.

Slav-makedoner och albaner lever separerade i samhället. Detta inkluderar skolundervisningen. I praktiken har makedonska och albanska elever en längre tid i stor utsträckning undervisats för sig. Sedan konflikten går man även till separata skolor. Man blandas således inte längre ens på skolgården.

En förhållandevis stor del av kostnaderna i den makedonska statsbudgeten hänförs till utbildningssidan. I ett multietniskt samhälle är det viktigt att utbildningsresurserna fördelas jämt mellan grupperna. Den albanska eleverna utgör idag ca 30% i grundskolan men endast 17% i gymnasiet och låga 5% på universitet. Medelsfördelningen kan därmed sägas diskriminera albanerna när det handlar om högre utbildning. År 2020 förutspås underlaget till grundskolan bestå av 50% albanska barn. Det är viktigt att öka andelen albaner som studerar vidare.

Mot bl. a. denna bakgrund samt att ett icke godkänt "universitet" växt fram i den albanskdominerade staden Tetovo, lade OSSE:s dåvarande Höge Kommissarie för Nationella Minoriteter, Max van der Stoep, år 2000 fram ett förslag till en privat institution för högre utbildning i Tetovo. Genom en lagändring i augusti 2000 blev det möjligt att börja realisera dessa planer.

Efter att tillräckliga medel säkerställts från det internationella samfundet har de nödvändiga byggnadsarbetena genomförts och "The South East Europe University" slog i oktober månad upp sina dörrar för ett andra läsår. Sammanlagt finns där ca. 1.200 elever, de flesta etniska albaner.

För den andra stora minoriteten, romerna, är situationen värre. Det är vanligt att romer blir föräldrar redan i de lägre tonåren vilket gör att de avslutar sin utbildning innan de ens gått ut grundskolan. Detta drabbar särskilt kvinnorna. Antalet universitetsutbildade romer i Makedonien ligger i storleksordningen 10 personer.

Rätten till en tillfredsställande levnadsstandard

Medellönen i Makedonien ligger på ca 200 Euro/mån, arbetslösheten är drygt 40% och BNP/capita ca 1 850 USD.

Under Jugoslavientiden var makedonerna överrepresenterade i den offentliga administrationen och i statliga företag, medan albanerna till större delen levde på jordbruk och småföretagsamhet. Sedan Jugoslaviens sammanbrott har därför den makedonska delen av befolkningen generellt sett fått en försämrad ekonomisk situation såväl reellt som i förhållande till de etniska albanerna. Albaner och i synnerhet romer lever trots det allmänt på en lägre ekonomisk nivå än makedoner.

I synnerhet bland landets romer finns grupper, enligt uppgift enbart i Skopje ca. 500 familjer, dvs 3 000-5 000 personer, som lever i ren misär. De bor i en soppippsliknande miljö i pappskjul utan tillgång till vatten, avlopp och latrin och med tiggeri som enda inkomstkälla. Dessa människor är ofta inte ens registrerade som bosatta i landet och saknar därmed även tillgång till hälso- och sjukvård.

Från ett makroekonomiskt perspektiv har landets ekonomi gjort en djupdykning sedan konflikten förra året. I stället för en planerad BNP-ökning med 3% slutade 2001 med en minskning med 6%. IMF försökte 2002 på olika sätt

förmå regeringen att minska de militära utgifterna och samtidigt förbättra sina inkomster men den förra regeringen vägrade med följd att allt makroekonomiskt stöd upphörde. Förhoppningsvis kommer den nya regeringen att kunna slutföra förhandlingarna med IMF och ett avtal är inte omöjligt i början av 2003. Detta skulle avsevärt förbättra landets ekonomi på sikt.

Minoriteters rättigheter

Skrivningarna i 1992 års konstitution om de olika etniska grupperna i landet har länge varit en nagel i ögat på albanerna som hävdar att de hade en bättre ställning tidigare i det forna Jugoslavien. Spänningarna mellan de slaviska makedonerna och de etniska albanerna har ökat alltsedan landet bildades, något som accelererade ytterligare under kriget i Kosovo och den stora inströmningen av kosovoalbanska flyktingar och som 2001 ledde till en väpnad konflikt.

Den albanska sidan hade vid fredsförhandlingarna i Ohrid mycket starka krav på ändringar i konstitutionen vilket de också fick. Ändringarna hänför sig främst till minoriteternas ställning, beslutsfattande i såväl centrala som lokala organ, användande av minoritetsspråk och lokalt självstyre.

Albaner och makedoner lever som nämnts åtskilda i samhället, både rent fysiskt och mentalt. Blandäktenskap t. ex. förekommer nästan inte alls. Albanerna, vilka enligt officiella siffror utgör 24% av befolkningen men som i realiteten uppskattas till ca 1/3, ses av både sig själva och av makedonerna som andra klassens medborgare, både ekonomiskt och politiskt. Utbildningsnivån bland albanerna är lägre, arbetslösheten högre och de är undermåligt representerade i nationella organ och institutioner. De flesta internationella bedömare är ense om att den albanska befolkningsgruppen har varit missgynnad i många avseenden.

Den väpnade konflikten i landet har inneburit ett ökat misstroende mellan albaner och makedoner. Förhoppningsvis kommer de ändringar i författningen och i annan lagstiftning som ingår i fredsöverenskommelsen och som nu succesivt genomförs, att leda till en förbättrad situation för albanerna och minska etniska spänningar.

En annan relativt stor minoritet är romerna vilka utgör 5-10% av befolkningen. Som i de flesta samhällen är de marginaliserade även i Makedonien. Många lever i fattigdom och delar av dem i något som inte kan beskrivas på annat sätt än djup misär. De hävdar emellertid själva att de inte utsätts för etnisk diskriminering av myndigheterna.

Den makedonska medborgarskapslagen från 1992 har kritiserats hårt av internationella bedömare. Makedoner erhöll medborgarskap automatiskt. För albaner gjordes skillnad på de som bott länge i landet och de som kommit "nyligen", dvs de senaste 10-tal åren, och de som av olika anledningar i sitt gamla Jugoslavienpass inte angavs som bosatta i Makedonien. Materialen är komplex, men resultatet är att personer med lång bosättning i landet, särskilt i de nordliga bergsbyarna, ännu inte fått sitt medborgarskap reglerat. En ändring av lagen har varit för handen under flera år men har ännu inte beslutats.

Flyktingars rättigheter

Som en följd av NATO:s bombningar i FRJ våren 1999 tvingades ett stort antal människor på flykt från framförallt Kosovo. Många av dem sökte sig till grannlandet Makedonien. Som mest fanns det 360.000 flyktingar i detta lilla land. Sedan situationen stabiliserats i Kosovo har de flesta återvänt. I dag återstår drygt 2.000 personer av vilka de allra flesta är romer.

Det sätt på vilket Makedonien initialt tog emot flyktingarna från Kosovo kritiserades av internationella organisationer. Gränspoliserna använde brutala metoder och gränsen stängdes periodvis. I dag är situationen annorlunda. Det för flyktingfrågor ansvariga inrikesministeriet samarbetar nära och bra med de internationella organisationerna, framförallt UNHCR och Europarådet. En rad utbildningsinsatser har genomförts och flyktingmottagandet har successivt förbättrats kvalitetsmässigt. Godtyckliga polisingripanden och förvarstaganden av flyktingar förekommer inte i någon nämnvärd utsträckning varken vid gränsen eller inne i landet.

Tanken är att flyktingarna skall återvända så snart detta är möjligt. De får därför tillfälliga uppehållstillstånd som gäller tre månader i taget. När tillstånden förlängs byter man även ID-kort vilket ger en möjlighet att samtidigt få en tillförlitlig uppgift om antalet. UNHCR har med finansiellt stöd från bl. a. EU tagit på sig hela det ekonomiska ansvaret för flyktingarna.

I och med den väpnade konflikten 2001 skapades nya flyktingsituationer. Man uppskattar antalet albaner som flydde till Kosovo till som mest ca 70.000 personer. Samtliga har nu återvänt.

Antalet makedoner som tvingades lämna sina bostäder och blev internflyktingar uppskattas till ca 75.000. Av dessa har något 1.000-tal ännu ej återvänt.

Makedonien har undertecknat 1951 års Flyktingkonvention. En asyllag som utformats i nära samarbete med UNHCR har ännu inte antagits.

Kvinnans och barnets ställning

Kvinnogrupper rapporterar om att våldtäkter och hustrumisshandel förekommer i hög grad men att de sällan anmäls. Anledningen är bl. a. att det saknas mekanismer för att ge stöd och hjälp till kvinnor som misshandlas i hemmet.

Kvinnors inflytande i politik och näringsliv är fortfarande begränsat även om en positiv utveckling föreligger. Kvinnans ställning inom de albanska och romska grupperna är särskilt låg.

Ett särskilt problem är s k trafficking där Makedonien är såväl mottagar- som transitland. Med hjälp av internationella organisationer som IOM och OSSE samt några NGO:s har regeringen vidtagit åtgärder för att bekämpa trafficking. Bl.a. har inrikesministeriet ställt ett s k "safe house" till de internationella organisationernas förfogande och samarbetet är gott även i övrigt.

Respekten för barnens rättigheter begränsas i huvudsak av bristen på resurser för att bereda dem den utbildning och omsorg de behöver.

MR-organisationer

Det finns ett antal lokala MR-organisationer som arbetar i Makedonien utan hinder från regeringens sida. Bland dessa märks särskilt Helsingforskommissionen och Open Society Institut. Även FN:s Högkommissarie för Mänskliga Rättigheter är representerade liksom OSSE, och Amnesty International. Human Rights Watch och International Crisis Group följer noga utvecklingen i landet.

De flesta av dess organisationer saknar emellertid internationell representant vilket väsentligt försvårar och försvagar deras arbete. Det saknas vidare ett MR-nätverk i landet.

Det fokus som Makedonien på senare tid varit under har lett till ett ökat intresse från MR-organisationer.

